

Abakadabra: SFUMATO® 2013

Toto skoro kouzelnické slovo přičarovalo od letošního školního roku do Ostopovic prvňáčkům staronovou metodu výuky čtení a psaní. V dnešní uspěchané době internetu, mobilů a mp-trojek se trochu zapomíná na tištěný text, na knihy a časopisy. Odborná veřejnost se ozývá s naléhavou potřebou rozvoje čtenářské gramotnosti a čtení s porozuměním. Ale k tomu, aby člověk četl, nestačí jen znát písmena. Je třeba mít do čtení chuť, číst rád, mít ze čtení radost. Vztah ke knihám vnímat jako přínos pro získávání nových informací a rozšiřování slovní zásoby. Tento zájem a chuť mohou být ohroženy či až udušeny neúspěchy hned v začátcích osvojování si čtenářských dovedností. Je tedy nesmírně důležité nedopustit nezdar těch nejmenších - prvňáčků. Pojdme trošku nahlédnout pod pokličku, jaké jsou vlastně podstatné ingredience metody Sfumato®, směřující k vítězství - tedy osvojení si správného čtecímu návyku včetně kladného vztahu ke knihám.

Za koncepcí metody Sfumato® - Splývavého čtení® stojí již více než 20 let česká pedagožka PaedDr. Mária Navrátilová. Jako učitelka hudby přenesla do výuky prvopočátečního čtení zpěvnost, hru s dechem, hlasem (intonaci a hlasitost) a důslednou výslovnost (artikulaci). V podstatě hlasité čtení jakoby zpomalila, aby byl každému dítěti dán dostatečný čas pro rozlišení písmene. Sfumato® vychází ze skutečnosti, že každý dynamický stereotyp (chůze, řeč, hra na hudební nástroj, tanec...) vzniká z pomalého provedení od vytváření návyku, upevňování, fixaci k zautomatizování. Technika respektuje individuální tempo čtení každého žáka. Metoda Sfumato® (z italského sfumare = překrývání) je založena na postupném načítání následujícího písmene při současném držení písmene čteného. Fixuje se postup zrakem zleva doprava. V praxi to znamená, že dítě vyslovuje - drží hlásku tak dlouho, než je schopno bezpečně rozeznat následující písmeno, identifikuje jeho grafickou podobu (grafém) a vysloví hlasitý zvuk (foném). To, že dítě správně přiřadí foném ke grafému je základem bezchybného čtení. Dlouhá expozice hlásky se s přibývajícím jistotou dítěte zkracuje. Dítě také není stresováno individuálním čtením, ale čte vždy ve skupině. Postupuje se od jednotlivých písmen k dvoupísmenkovým spojením a následně slovům. Jednotlivá písmena se řadí k tónům, zvukům či jsou tlačené hlásky. Podle toho se i vyslovují (voláme, syčíme, tlačíme). Proto je velice specifické i pořadí osvojování písmen. Vychází z kontrastu fonémů, způsobu tvoření a artikulace.

Stěžejní je období OSBUA. Hlásky tvořící tento název si děti osvojují nejdříve. Každému písmenu je věnován nejméně týden, ve kterém ho děti poznávají všemi smysly. Zrakem zkoumají grafickou podobu všech čtyř tvarů „rodiny“. Pasivně tedy rozliší velké tiskací (táta), malé tiskací (kluk), velké psací (máma) a malé psací písmeno (holka). Jsou ho schopni najít mezi ostatními písmeny, přečíst z tabule ve všech podobách, přiřadit psací k tiskacímu, vybarvit ho, obtáhnout. Pokouší se písmeno vymodelovat z plastelíny, z provázku, píší ho do písku. V této fázi však nejsou ještě zatěžováni psaním jeho přesné podoby do písanky. Na pozdější psaní písmen jsou paže, ruka i prsty připravovány pomocí uvolňovacích cviků a později prvků písmen. Vše zpočátku na velkém formátu papíru. Důležitost je kladena na švih (při kroužení oválů), ne křečovitě kopírování linie předlohy. Nesmí se také zapomínat na správný náklon papíru (u praváků směřuje pravý rožek nahoru). Následují další písmena v přesném pořadí: L, M, E, I, P, N, T, K, V, D.

Osvojování písmen je podporováno různými hravými způsoby, které jsou blízké dětem tohoto věku. Motivační příběhy pro vyvození daného písmene se hemží slovy s náslovnou hláskou na začátku. Při „Bonbónkové hře“ v kruhu je pozornost dětí sladce odměněna. Na pracovních listech dále probírané písmeno vybarvují, lepší rozstříhané jako puzzle či malují obrázky zapamatovaných slov.

Velké oblibě se těší skládání vylamovacích písmen na tabulky. Jedna tabulka slouží jako zásobník na probraná písmena a na druhou - prázdnou děti podle diktátu učitele skládají. Nejenže procvičují a fixují správný tvar písmene (grafém) k vyslovenému zvuku (foném), ale zároveň si cvičí jemnou motoriku ruky při úchopu a upevňování drobných písmen. Začátek školní docházky je také obdobím ujasňování pojmů nahoře, dole, vpravo, vlevo, první, poslední, řádek, sloupec. Všechny tyto instrukce jsou nenásilně uplatňovány i zde.

Máte rádi, když Vám někdo píše na záda? Stane se Vám to vůbec ještě někdy? Prvňáci si užívají tuto atrakci pravidelně, když ve dvojicích kromě tvarů písmen posilují také sociální kontakty se spolužáky. Pocit důležitosti a jedinečnosti v kolektivu mohou zažít při hře „Malý učitel“, kdy je pozornost třídy soustředěna plně na jednoho z nich. Má ukazovátko a podle jeho gestikulace ostatní děti (i paní učitelka) čtou zápis písmen z tabule.

V naší krásné škole využíváme i prostor chodby před třídou. Bosýma nohama kopírovala skupina hadů velké **S** z lana za slaboučkého či silného syčení. Díky zájmu a pomoci rodičů prvňáčků se může zábradlí chlubit archivem plakátů s nalepenými obrázky slov, začínajících na dané písmeno. Prostorný parapet pojme dost podložek s vymodelovanými podobami nejen písmene **P**, ale i trojrozměrných předmětů. Je fajn, že tyto činnosti nemusejí dělat všechny děti najednou, mohou se rozptýlit dle zájmu či po splnění úkolu.

Ve výtvarné výchově vznikly krásné uvolněné kresby z oválů (úly se včelami, medvědi), v pracovních činnostech tvoříme písmenkové slabikáře (velké psací **O** jako hlavička ovečky, koupel ve vaně v nalepenými bublinami), v hodinách tělesné výchovy v sokolovně jako na mýtině medvědi s medvíďaty mlsali med a maliny (červené PET vršky) za zvuku rytmického doprovodu (nahrávka Písmenka v pohybu).

Jakmile děti dokonale poznají všechna písmena O, S, B, U, A, přechází se k syntéze dvou písmen a hlásek SO, SU, SA. Ke každému spojení jsou už přiřazována slova (SO jako sova, sokol, sobota, SU jako sud, surikata, SA jako salám, ale i Sabina). Zásadou je nepoužívat písmeno ve spojení, dokud ho děti bezpečně neovládají. Až když se začne zkoumat písmeno následující, může být předchozí zapojeno do spojení. Výbuchové hlásky (např. B, T) se nepoužívají v dvoupísmenkových spojeních, protože vedou ke zkracování při vyslovování a k polykání hlásek. Následují třípísmenková spojení (SAS, LAS, MIS), některá jsou již smysluplnými slovy (LES, LOS, PES, NOS). Je třeba opět vidět smysluplnost slabik (SAS jako sasanka, LAS jako lasička či láska, MIS jako miska či mísa). V této fázi se ještě neřeší grafická podoba dlouhé samohlásky. Dalším krokem je čtení čtyřpísmenkových spojení a slov. Nejprve bez dlouhé samohlásky (LASO, SENO), postupně se přidávají spojení obsahující i samohlásku dlouhou (MÁLO, VOLÁ). Až i tento krok děti zvládnou, učení je završeno čtením jednoduchých vět ze Slabikáře. Expozice hlásek je již kratší než na začátku procesu, ale je zapotřebí čtení neuspěchat, vytvářet skupinky dětí s podobnou rychlostí čtení. Nutno respektovat čas

každého dítěte pro získání jistoty, nechat ho číst před kolektivem individuálně, až se na to samo cítí. Číst hromadně, nespěchat na ně. Stejně jako při osvojování jiných dovedností velkou roli hraje procvičování, takže denní trénink i doma s rodičem je nutností.

Autorka metody, dr. Navrátilová úspěšně tuto metodu ověřila dlouholetou praxí při nápravách specifických poruch učení (dyslexie), při výuce dětí cizinců či rómských dětí. Každý člověk potřebuje ke splnění úkolu odlišné podmínky včetně časového intervalu. Pokud dostane malý žák dost času k bezchybnému osvojení a fixaci písmene, nebude muset později bojovat se záměnami podobných písmen či s dvojitým čtením. I slabší děti tak mohou zažít úspěch hned od začátku a čtení je bude bavit. Rychlost čtení totiž není měřítkem kvality, nebo přesněji, neměla by být. Důležitá je správná identifikace písmene a ta je u Sfumata® podpořena přesným pořadím osvojovaných písmen. Grafémy, které by mohly být náchylnější k záměně (a-e, p-b-d) jsou probírány v dostatečném časovém odstupu. Může se zdát, že začáteční rozjezd je dost zdlouhavý, děti ještě nečtou věty a na jiných školách už ano. Je třeba si uvědomit, že s dlouhým voláním óóó trénujeme dech, rozšiřujeme vitální kapacitu plic a zapojujeme břišní lis, což nám ušetří moc práce při frázování vět ve vyšších ročnících. Trénování fonematického sluchu třeba při skládání na tabulkách je nepostradatelné při prevenci vynechávání a záměn písmen. Práce s hlasem je základem pro správnou intonaci (tázací věty) a budoucí výrazné čtení s přednesem, které usnadňuje porozumění a zapamatování textu. Správná artikulace je základem dorozumívání všech lidí a nezbytnou podmínkou k výkonu některých povolání. Zrakové hry s prvky písmen a fixováním očních pohybů po řádku plynule zleva doprava je předpokladem pozdějšího plynulého načítání celých slov zrakem, správného frázování textu a tím efektivnímu čtení - porozumění čtenému.

Možností tvůrčí práce s dětmi při výuce čtení a psaní dle metody Splývavého čtení® - Sfumato® je tolik, že je třeba vybírat a činnosti střídát. Nelze stihnout vše, co nabízí metodika. Osobně si myslím, že ani není žádoucí se striktně držet předpisu. Je třeba mít oči a srdce otevřené pro děti a mnohdy je lépe použít selský rozum než dát jednostranně jen na učené řeči či diktát moderních trendů.

V rámci chystaných přednášek pro širokou veřejnost v příštím kalendářním roce bude určitě věnována prezentaci metody Sfumato®. Termín bude v předstihu upřesněn. Máte-li zájem dozvědět se podrobnosti názorně, prohlédnout si pomůcky či výsledky práce ostopovických prvňáčků, ráda Vás uvidím.

Průběžně můžete již teď sledovat fotogalerii na webových stránkách školy:
<http://www.zsostopovice.cz/fotogalerie-zs>

Mgr. Milena Šilhánová,
třídní učitelka prvňáčků na ZŠ Ostopovice